

Destinat prezentării detaliate a vocabularului limbii române cu ajutorul glosării prin latină, *Dictionarium valachico-latinum* înregistrează, în cele 5325 de intrări, cel mai mare număr de termeni cunoscut din scrierile anterioare anului 1700; se remarcă corpusul bogat de regionalisme provenite din maghiară sau sârbă, glosele latinești la câteva articole, care atestă utilizarea unor termeni de uz general considerați dispăruți din secolul anterior, precum și înregistrări ce reprezintă prime atestări sau permit coborârea în timp a datărilor deja cunoscute. Concluzia studiului filologic insistă asupra importanței studierii manuscrisului „pentru cunoașterea evoluției scrisului literar într-o zonă culturală în care conștiința latinității limbii române a avut de timpuriu manifestări semnificative.” p.35).

Studiul lingvistic, realizat de un foarte bun cunoscător al istoriei limbii române literare, evidențiază structura specială a textului dicționarului, influențată de modelul lexicografic latin, precum și competența lingvistică remarcabilă a învățatului bănățean care s-a străduit să găsească soluții de adaptare a grafiei latine maghiarizate pentru scrierea limbii române, să distingă omonimele, să sublinieze bogata relație sinonimică prin utilizarea aceleiași glose latinești pentru mai multe cuvinte titlu.

Această ultimă și modernă ediție a *Dicționarului*, a cărui valoare filologică și lingvistică a fost evidențiată, așa cum am văzut, prin cele două studii amănunțite ale editorului, cuprinde, alături de textul propriu-zis, note pe marginea transcrierii și a formei actuale a manuscrisului; un index exhaustiv al cuvintelor, formelor, locuțiunilor și sintagmelor înregistrate, care permite o mai rapidă descoperire a informației lingvistice existente în dicționar; un glosar detaliat în care se găsesc cuvinte, forme și fonetisme dispărute din limba literară actuală sau utilizate dialectal; facsimilele oferă celor interesați date despre original. Oricare dintre părțile acestei ediții critice dezvăluie calitățile de filolog și lingvist ale realizatorului ei.

Doina Marta Bejan, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

* * *

✧ **Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală***, Antologie, argument și note de Dorel Fînaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2009, 465 p.

Pentru cei preocupați de limbajul în complexitatea sa, dar și pentru cei interesați de fenomenul cultural *in genere*, evenimentul editorial al anului 2009 ar trebui să-l constituie apariția cărții lui Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument și note de Dorel Fînaru (Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2009, 465 p.) [1]. Proiectul de publicare într-un singur volum a 16 studii [2] coșeriene este unul foarte ambițios, întrucât unește și eforturile a peste 20 de traducători [3] (din centrele universitare din Suceava, Iași, Cluj și București), mulți dintre ei buni cunoscători ai operei coșeriene. Sunt adunate aici (după un plan convenit chiar cu E. Coșeriu, pe vremea când savantul participa la simpozionul ce-i poartă numele, organizat de Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava) texte fundamentale, devenite clasice în lumea lingviștilor: *Lingvistica generală, teoria limbajului, filozofia limbajului; Omul și limbajul său; Limbajul între physei și thesei; Universaliiile limbajului și universaliiile lingvisticii; Semn, simbol, cuvânt; Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual; Teze despre tema «limbaj și poezie»; Creația metaforică în limbaj; Determinare și cadru; Logicism și antilogicism în gramatică; Logica limbajului și logica gramaticii; Semantica, forma interioară a limbajului și*

structura profundă; Dincolo de structuralism; Competența lingvistică; Nu există schimbare lingvistică; Timp și limbaj.

Editarea unui astfel de volum se impunea, deoarece, deși majoritatea textelor fuseseră traduse și publicate de-a lungul anilor în diverse reviste de specialitate sau de cultură, ele deveniseră cvasi-inaccesibile multor cercetători (îndeosebi celor tineri). Totodată, după cunoștințele noastre, avem de-a face cu cea mai densă și mai cuprinzătoare culegere de studii coșeriene în planul teoriei limbajului, depășind volumele anterioare ce s-au tipărit cu un titlu identic în alte limbi: *El hombre y su lenguaje* (1977), *O homem e a sua linguagem* (1982), *L'homme et son langage* (2001) [4].

Meritele apariției acestui volum îi revin în mare măsură d-lui Dorel Fînaru, cadru didactic la Universitatea din Suceava, care a depus o muncă intensă ca volumul să fie o reușită. În continuare, vom încerca să relevăm câteva note particulare ale ediției pe care o recomandăm cititorilor, contând pe o bună receptare.

Antologia este pregătită de un *Argument* și o *Notă asupra ediției*, ambele semnate de Dorel Fînaru. *Argumentul* evidențiază importanța teoriei coșeriene pentru orientarea cercetărilor privind limbajul, apreciindu-se că „lingvistul român este figura dominantă a unei pleiade de mari lingviști din care fac parte, printre alții, E. Sapir, L. Bloomfield, R. Jakobson, A. Pagliaro, L. Hjelmslev, A. Martinet sau N. Chomsky. Situat *peste mode și timp*, Eugeniu Coșeriu este autorul unei opere care, *pe cât se poate omeneste prevedea*, va influența decisiv lingvistica și științele limbajului pentru multe secole de acum înainte” (p. 7). Pornind de la Mircea Borcilă, cel mai însemnat exeget al lui Coșeriu din România, Dorel Fînaru reamintește liniile de forță ale lingvisticii integrale coșeriene (citând, în acest sens, în traducere proprie, și textul-sinteză *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației*) și măestrul spiritual pe care i-a avut în gânditori ca Aristotel, Hegel, Humboldt, în special, dar și Leibniz, Vico, Kant, Croce ș.a. În același timp, editorul remarcă și unele trăsături ale stilului coșerian, cum ar fi claritatea și profunzimea, însă și umorul particular și ironia fină ce-i dau o notă specifică. Nu în ultimul rând, se arată care a fost / este impactul teoriei sale în lume, unde s-au creat „școli” Coșeriu, deplângându-se faptul că ideile marelui savant sunt mai cunoscute în Japonia decât în România.

În *Notă asupra ediției* sunt prezentate principiile care au stat la baza întocmirii antologiei: „După cum probabil se știe, Eugeniu Coșeriu avea obiceiul să colaboreze efectiv la realizarea unor traduceri sau măcar să revizuiască el însuși multe din traducerile studiilor sale prin adăugiri, explicitări sau adaptarea exemplurilor la limba în care se traduce textul-bază. De aceea, această antologie folosește pentru unele dintre versiunile cuprinse aici un procedeu traductologic mai puțin uzitat, și anume o *traducere comparativ-cumulativă* constând în înglobarea tacită în traducerea românească a diferențelor care apar între versiunile în limbile spaniolă, germană, italiană, franceză și engleză” (p. 18). În acest scop, s-au utilizat, pe lângă textul original, numai traduceri realizate în colaborare cu autorul sau revizuite de autor, ținându-se seama și de precizarea lui Coșeriu, după care forma din spaniolă (acolo unde există) este cea definitivă. Versiunile originare, variantele de traducere, textele confruntate și contribuția fiecărui traducător sunt specificate detaliat pe mai multe pagini (p. 19-27).

Cinci studii sunt traduse și publicate aici pentru prima oară. Deoarece acestea au, pentru cei mai mulți cititori români, savoarea ineditului în relația lor cu cel mai mare și mai nedreptățit lingvist român, vom încerca să facem o prezentare succintă a conținutului fiecăruia din aceste cinci studii.

În *Lingvistica generală, teoria limbajului, filozofia limbajului* (ce reprezintă un capitol, adaptat, al monumentalei *Geschichte der Sprachphilosophie*), autorul respinge încercarea unor lingviști de a reduce filozofia limbajului la lingvistica generală și la cea teoretică. Ceea ce se înțelege astăzi prin filozofia limbajului nu ține de aria de preocupări a lingvisticii: disciplinele lingvistice încep acolo unde se sfârșește filozofia limbajului.

În *Limbajul între physei și thesei* Coșeriu schițează problematica opoziției *physei – thesei*, adică a legăturii naturale sau convenționale dintre „nume” și „lucru”, face o trecere în revistă a punctelor de vedere ale Antichității, ale Evului Mediu, ale Renașterii și ale

lingvisticii actuale pentru a ajunge la teza proprie: limbajul este calea de acces la lucruri și, ca atare, este punct de plecare și bază pentru știință. Limbajul în sine nu este însă știință. Știința începe prin limbaj, dar depășește limbajul ajungând la lucrurile însele, revizuieste delimitările făcute de limbaj și întemeiază un limbaj nou, pentru propriile necesități de desemnare, adică „limbajul de specialitate”.

În *Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual*, la întrebarea ce deschide discuția („în ce măsură poate contribui fenomenul limbajului la înțelegerea rațională a existenței omului actual?”), savantul răspunde că „rezultatele lingvisticii nu sunt concludente pentru tema noastră”, pentru că limbajul, ca unitate între rațiune și lucru nu este reflecție”, este *logos semantikos* (expresie pur semnificativă), nu *logos apophantikos* (enuț asertiv). Nici atitudinea modernă față de limbaj nu ne ajută. Filozofia limbajului, deseori, ori are prea multă încredere în limbaj vrând să caute în el adevărul „lucrurilor” desemnate, ori se așteaptă prea mult de la un uz reglementat când se consideră limbajul doar ca instrument al gândirii logice și se pretinde că se pot evita insuficiențele limbilor naturale prin construirea unui limbaj artificial.

În studiul *Semantica, forma interioară a limbajului și structura profundă*, Coșeriu își propune să stabilească „sensul propriu al așa-numitei teorii transformaționale și, totodată, locul ei în cadrul lingvisticii” (p. 282) plecând de la examinarea unor concepte fundamentale ale gramaticii transformaționale în lumina relației lor cu concepte ale teoriei lingvistice „pretransformaționale”. Începe prin a demonstra că *structura de adâncime* a gramaticii transformaționale nu are nimic comun cu *forma interioară* a lui Humboldt, cu care credea că o poate echivala (și chiar a făcut-o) Noam Chomsky. Gramaticienii transformaționaliști nu studiază limba ca sistem de funcții, structurile propuse de ei nu sunt structurile lingvistice și gramatica vorbirii pe care o fac ei nu este unica gramatică corectă și adecvată a limbilor. Gramatica transformațională e o gramatică relațională, așa-numitele transformări nefiind decât o specie de relații între paradigme distincte ale limbii.

În *Dincolo de structuralism*, autorul susține că structuralismul trebuie depășit în studiile de lingvistică nu eliminându-l, ci recunoscând ceea ce este valabil în structuralism. Dincolo de structuralism înseamnă pentru Coșeriu: **a)** a fi interesat de toate cele trei planuri ale limbajului, adică a face nu numai o lingvistică a limbii, ci și o lingvistică a vorbirii în general și o lingvistică a discursului / textului; **b)** chiar și în lingvistica limbii trebuie să se adauge studierii *sistemului* funcțional al limbii și studierea altor două niveluri: nivelul *normei* (adică al realizării normale în comunitatea lingvistică) și nivelul *tipului* (al principiilor de organizare a limbilor); **c)** a face o *lingvistică scheologică* (< gr. σκευος □lucru□) care să studieze contribuția cunoașterii lucrurilor la activitatea vorbirii; **d)** a întemeia și alte discipline lingvistice în care să fie studiate contribuțiile *metalimbajului* și, respectiv, ale *discursului repetat* la activitatea vorbirii; **e)** a depăși concentrarea structuralistă pe descrierea sistemului funcțional al limbii, adică pe descrierea *omogenității* (dată de alteritatea limbajului) și a-ți îndrepta atenția către studierea *varietății* limbii (dată de natura sa creatoare). Pe scurt: a trece dincolo de structuralism înseamnă a explica *întreaga* „competență” a vorbitorilor.

Volumul mai conține o *Anexă* (p. 355) în care descoperim o scurtă scrisoare emoționantă a lui E. Coșeriu trimisă, în 1992, din Tübingen, lui Dumitru Irimia, ca răspuns la știrea că universitatea ieșeană (la care învățase ca student) hotărâse să-i confere titlul de *doctor honoris causa*. Tot astfel, sunt cuprinse un rezumat în franceză (*Résumé* – p. 356-359), o *Bibliografie Eugeniu Coșeriu* cvasi-completă (p. 361-400, înregistrând mai tot ce s-a publicat sub semnătura savantului până în anul 2002) o listă cu *Opere citate de autor* (p. 401-410), un *Indice tematic* foarte detaliat (p. 411-460), urmat de un *Indice de autori* (p. 461-465).

Dacă la toate acestea adăugăm și numeroasele note (unele chiar consistente) care însoțesc, în subsol, traducerile din volum, atunci putem avea o imagine a pasiunii și a acribiei cu care Dorel Fînaru a îngrijit această antologie de referință, ce nu trebuie să lipsească din biblioteca niciunui cercetător sau cadru didactic preocupat de problemele limbajului.

În magistralele sale *Lecții de lingvistică generală* [5], Eugeniu Coșeriu declara că „în lingvistica mondială e dificil să nu-i datorezi nimic lui Saussure”. În contextul actual, propriile cuvinte i se potrivesc savantului român și operei lui, „fără cunoașterea căreia nu se mai poate face astăzi lingvistică nicăieri în lume” (după cum apreciau și cei care i-au îngrijit volumul de *Prelegeri și conferințe*). În aceeași ordine de idei, ne permitem să anticipăm că lingvistica românească a secolului XXI va fi (și) coșeriană (sau nu va fi deloc?), fără să înțelegem prin aceasta că, în viitor, cercetătorul trebuie să fie un *homo unius linguistae* (vel *linguisticae*). Din contră, conform spuselor aceluiași lingvist [6], adevăratul cercetător trebuie să manifeste independență în gândire, valorificând în mod creator achizițiile disciplinei noastre. *Se impune însă ca suportul epistemologic pe care se articulează întregul demers să fie unul solid, altminteri efortul duce la rătăcirii fără sens.*

Ca atare, se cuvine să-i mulțumim domnului Dorel Fînaru pentru contribuția sa la procesul de recuperare și de punere în drepturi „în țara lui” a operei celui mai mare lingvist român și a unuia dintre cei mai mari teoreticieni ai limbajului din lume.

Nu putem încheia fără să remarcăm și condițiile grafice foarte bune în care s-a tipărit cartea, dar mai ales coperta inspirat aleasă, ce reproduce „Școala ateniană” a lui Rafael, avându-i în centru pe Platon și pe Aristotel.

NOTE

- [1] Se cuvine să amintim că, pe urmele lui Hegel, Coșeriu afirma că limbajul este o formă de cultură (alături de artă, religie și mitologie, știință și filozofie), dar și baza culturii înseși, întrucât conține în germene toate celelalte forme.
- [2] În realitate sunt 17, dacă socotim și textul, extrem de concis și de concentrat, *Zece teze despre esența limbajului și a semnificației*, preluat în întregime în *Argumentul* lui Dorel Fînaru (p. 9-13).
- [3] Avem datoria de a le menționa măcar numele: Eugenia Bojoga, Florin Bratu, A. Covaciu, Constantin Dominte, Vasile Dospinescu, Dorel Fînaru, Dumitru Irimia, Lucian Lazăr, Laura Mihăileasa, Nicoleta Loredana Moroșan, Eugen Munteanu, Angela Petriuc, Cătălina Pinzariu, Mihaela Pohoăț, Ramona Pohoăț, Ciprian Popa, Ana-Maria Prisăcaru, Georgeta Rață, Ioana Rostoș, Nicolae Saramandu, Lavinia Seiciuc, Dan Stoica, Emma Tămâianu.
- [4] Cu mențiunea că din antologia în limba franceză s-a publicat doar primul volum (din cele două proiectate), conținând, în cea mai mare parte a sa, aproape toate studiile consacrate de Coșeriu lexematicii.
- [5] Coșeriu, Eugeniu (2000). *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău: Editura Arc, p. 118.
- [6] *Ibid.*, p. 57.

Ioan S. Cârâc, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Cristinel Munteanu, Universitatea „Constantin Brâncoveanu”
din Pitești, Filiala Brăila

* * *

◇ **Cristian Moroianu**, *Dicționar etimologic de antonime neologice*, Editura Universității din București, București, 2008, 459 p.

Volumul semnat de Cristian Moroianu [1], intitulat *Dicționar etimologic de antonime neologice* (publicat în 2008 la Editura Universității din București), prezintă, ca idee, un caracter inedit în lexicografia românească, impunându-se prin vastitatea materialului înregistrat și prin acribia cu care este întocmit, ceea ce demonstrează o bună cunoaștere a principiilor care trebuie să stea la baza unei asemenea lucrări. Dar o astfel de carte „nu iese din goluri”, întrucât autorul nu se află la prima întreprindere de acest gen, nici în ceea ce privește lucrul la o operă lexicografică (este de amintit *Dicționarul împrumuturilor latine în limbile romanice*